

KISFASZOM

Esterházy Péter:

Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat

Jóllehet a világ teremtésének senki emberfia nem volt tanúja, a világ teremtésének mind a hat napját részletesen leírták. Leírták, majd újraírták. Különálló műfaj (hexameron) született a világ teremtésének elbeszéléseit kommentáló szövegekből. A kommentár is újraírás, hiszen a lehető legközvetlenebb módon kapcsolódik a meglévő leíráshoz, amelyet akár diametrálisan is megváltoztathat. Az újraírt történet igen gyakran új, teljesen más történetként áll elénk. Ugyanakkor a másságában is megőrzött azonossága miatt „több” lehet, mint az elsőszülött történet. A *Javított kiadás a Harmonia caelestis* újraírásaként bokrosabb, szerteágazóbb, mint ha különállón, előzmény nélküliként, párhuzamaitól megfosztva tekintenénk. Nem is lehetne különálló, és az újraírást lényegében felesleges bizonygatni: amott Zöldfikár lován érkezik Édesapám, emitt Csanádi a fedőneve, amott a legszentebb dolgok kimaradnak az emlékezetből, emitt a legszentebb dolgokra nem lehet emlékezni, amott saját szenvedése eltakarja előle a világ szenvedését, emitt eltitkolt szenvedése mutatja meg a világ állapotát. Megjegyzendő: a *Javított...*-at megelőző *Harmonia...* is újraír „eseményeket”. Vannak szálak, amelyek korábbi könyvekből kibontva szövik újra ugyanazt a történetet. A „robertózás”, a *Hahn Hahn grófnő pillantásának* árulásjelenete egészen más színezetet kap a *Harmoniá...*-ban, pontosabban mondva, *színezetet kap*: amott csupán elcsípett mozdulat, emitt viszont fejezetnyi történet...

És még rengeteg hasonló újraírásra bukkanhatunk Esterházynál. De itt van a legfrissebb könyv. Az *Egyszerű történet vessző száz oldal* „kardozós változat”-a után kijött a „Márk-változat”. Az új kötet nem csupán a „változat” alcím miatt tereli a figyelmet az újraírásra. A 35. oldalon az alábbi mondattal: „Vala pedig húsvét, és két nap belemúlván az kovász nélküli pogácsáknak innepibe...” elindul egy konkrét újraírás: Márk evangéliumának (illetve részleteinek) újraírása. Mi módon? Szövegszinten a legegyszerűbb változtatás az egyes szám első személy használata: maga Jézus meséli el keresztre feszítésének történetét. De mivel Márk ily módon átírt szövege beépül egy másik szövegbe, az újraírás kontextuális összetevőinek következményeként az újraírás tárgya és mikéntje elbizonytalanító többértelműséget kap. Kiderül, a 35. oldalig a Márk-történet készítődik elő, és ez nem csupán a megelőző rész eredendő „linearitása” miatt történik. Az öcs a történet elbeszélője, a báty naplót ír, és az ő naplója volna az a bizonyos Márk-változat. De másféleképpen is variál-

ható: a kitelepített család kényszerlakhelyén egy apró ezüst Jézus függ az öcs ágya fölött, a Kisjézus: akár ő is lehetne ennek az újraírt Márk-történetnek az elbeszélője. Sőt, a nagymama is lehetne a történet újraírója, de legalábbis az újraírás előkészítője – ő az, akinek magyarázatai és értelmezései magyarázhatók és értelmezhetők...

De talán maga az átszabott történet, vagyis a transzponált evangéliumban elmesélt történet a lényeges. Valami történik, pontosabban valami újra megtörténik. És hogy újra megtörténik, azt az újraírása bizonyítja. Bár a bizonyítás távolabbi. A báty első személyben, naplójaként írja a Márk-evangéliumot, amit végül saját halálával teljesít be. De még ez sem igazán lényeges. Mert a kérdés nem az igazságra vonatkozik, a beteljesülésre, vagyis a történet igazságára, hanem arra, hogy kit terhel a báty halála.

Az igazság ebben a kontextusban azt jelenti, hogy teremthető-e olyan helyzet, amelyben az igazság kimondható. Illetve nem kimondható, mert a kimondás megszüntetné igazság voltát, hanem: ami kimondható, milyen viszonyban áll az igazsággal? Tulajdonképpen a legegyszerűbben az kérdezhető, hogy a szöveg teremtette viszonyrendszerből eldönthető-e, igaza van-e az anyának (aki tudja, ki a tettes).

Borges novellája, a *Márk evangéliuma* szintén újraírás, de nem emiatt vagy hasonló címe miatt említendő, hanem épp az előbb érintett igazságviszony miatt. Borgesnél látszólag nem a beszédmódok közti viszony teremti meg az igazság megsejtésének lehetőségét. Valójában mégiscsak az, ugyanis a Gutre család tagjai egyszer csak két beszédmód között találják magukat, minekutána egy időben válnak Baltasar Espinosa tanítványaivá és gyilkosaivá. „Mind a hárman utánajöttek. A kövön térdepeltek, és kérték, hogy áldja meg őket. Aztán megátkozták, megköpdösték és hátratuszkolták. A lány sírt. Espinosa tudta, hogy mi vár rá az ajtó mögött.” (Szekács Vera fordítása) Borges novellájában is felesleges a gyilkos „megnevezése”, annál is inkább, mert hiszen az áldozat sem áldozat csupán, hanem egyben ő a felbujtó is. Van viszont egy igen fontos különbség, ami Borges novelláját Esterházy regényével különösképpen rokonítja: Espinosa szabadgondolkodó, nem hitben éli át az evangéliumi történetet, pusztán elmeséli az analfabéta Gutrééknak. Bár hogy ez különbség volna, nem egyértelmű. Esterházy regénye sem dogmatikus. A fontos (rokon szál) mindkét esetben egy történet, ami meghatározza elbeszélője sorsát. A történet „elbeszélőjén” a történet elbeszélése során teljesedik be a történet.

Az Újszövetség, vagyis az újraírt Isten-történet a korábbi Ószövetségtől alapjaiban eltér. Ugyanazt az Isten-történetet meséli el, de a „szemet szemért, fogat fogért” változat helyett a „ha megdobnak kővel, dobd vissza kenyérrel” változat története lesz a követendő életstratégia. Esterházynál a korábbi *kardozós változat* „életstratégiája” egészen más, mint

a *Márk-változaté*. Megváltozik a történet, miközben a szövetség mondhatni megmarad. A Szentírásban szövetség Istennel – Esterháznál pedig...? Mondjuk úgy: a nyelvvel kötött szövetség. Vagy azzal, aki a nyelvet használja? A nyelvhasználat közelít vagy távolít, hangsúlyoz vagy elhalványít, kontúroz vagy eltöröl. Nincs morális vetülete a változásnak, amely a változatot létrehozza. Minden változás szövegcentrikus. Ennek ellenére emberközpontú. Az első személyben elbeszél Jézus-történet mégiscsak közelebb áll az olvasóhoz, mint a harmadik személyben elmesélt (az Evangélium), ugyanakkor távolabb is a harmadik személytől, attól az általános olvasótól, aki nincs megszólítva. Ám ugyanakkor megint csak közelebb, hiszen az igazi olvasás minden történetet egyes szám első személybe tesz át.

A könyv egyik legszebb jelenete olvasható az 54. oldalon. Az öcs hazamegy a kocsmából, ahol apját keresték a bátyjával, hazamegy, és az ágya fölötti Kisjézusnak suttogja el a kocsmárosától felszedett szót: „Értem is meghaltál, kifsaszom?” Az a viszonyrendszer, ami a nyelvhasználat során feltárul, a világban való lakozásunkat írja le. Agyonrágott megállapítás, hogy Esterháznál a nyelv a főszereplő. Ha mindenáron kerülni akarjuk az agyonrágottat, akkor úgy mondhatjuk, Esterháznál a nyelv: léttel házaló.

A másik vonatkozása az általánosan vett újraírásnak maga az újraírás gesztusa. Az újraírás az újraírót avatja a történet főszereplőjévé. Az újraírás gesztusait hangsúlyozzák a jegyzetek. Miképpen a „kardozós”-ban is, itt is sokféle jegyzetet olvashatunk. Emitt azonban a könyv végén találhatóak, nem épülnek be a szövegbe, mint amott, tipográfiailag sem. A jegyzet, miközben rákérdez szereplő (hős), elbeszélő és szerző személyére, össze is mosza őket. Ki írja a könyvet? Ki állítja össze a jegyzeteket? Látszólag különválnak a szerepek, a jegyzetelő megszűnik elbeszélő lenni, és szereplő sem lehet, vagy amennyiben igen, amennyiben mégiscsak ő ennek a könyvnek a szereplője is, akkor a jegyzeteléssel egyértelművé teszi, hogy egy elbeszélésről van szó, irodalmi munkáról, ily módon pedig a történet „könyvisége” látszólag gyengíti, valójában mégis erősíti a történet hitelét. Főképp, ha a jegyzetek előzetes szövegekre utalnak. Kinek a történetéről van itt szó? Miféle hatalomról? Miféle kikerülhetetlen hatalma van a szövegeknek? Miért sétálunk be mindig az utcájukba?

Az sem véletlen, hogy a bibliai szöveg újraírása az ámulásjelenettel kezdődik ott a 35. oldalon: „...mert az embernek fia elmegy, az mint meg vagyonság öfölele írva, de jaj annak az embernek, az ki által elárultatik az embernek fia, jó volt volna annak az embernek, ha nem született volna”. Mintha megerősödne ezzel az a lehetséges olvasat, hogy az ámulásról szól ez a könyv, arról az emberről, aki elárulta azt az embert, akiről meg van írva, hogy keresztre feszítik – arról az emberről, akinek nincs története, és nem is lehet, nem lehet, mert az ámulás kilépés a történetből.

A történet a „megtörtént” elárulása. Aki ír, elárulja a történetet. Többféleképpen is megfogalmazható, ám a lényege, hogy a mondatokkal ámulást követünk el. „Esterházy könyveit nem szeretem, a mondatait igen.” Tekintsünk el a bonmot-ba rejtett rosszmájúságtól: akkor sem találjuk ennek a perspektívának az igazát. Mintha valaki azt mondaná, *A fűga művészetéből* csak a hangokat hallgatom meg külön-külön... De mégiscsak a fején találta a szöveget, hiszen Esterházy ámulástörténetei a mondatokat helyezik előtérbe, mert ha egyszer nincs történet, ha egyszer a történetről meg van írva, hogy „elmegy”, akkor ami előkerül, ami itt marad, ami „jó volna, ha nem született volna”, az: a mondat.

61. oldal: „Érzem, hogy baj van.” Itt nincs második mondat, ez a mondat egyedül áll.

A 62.-en több mondat is árválkodik, a vége két állítás: „Ha egyedül vagy, akkor bármi lehetséges. Csak az nem lehetséges, hogy ne legyél egyedül.” A második mondat akár egyedül is megállná a helyét, akkor viszont nem keletkezne az a tér, amelyben a „bármi” nem bármit jelent, hovatovább pedig az „egyedül” sem egyedült. Az ámulás miatt a mondat mögött mindig több van a mondatnál. A mondat nem mondat, inkább vallomás. Ki árulja el Jézust? Vajon nem a saját Énje? Vagy nem a saját Énjének eltagadása? Az ál-Én?

Esterházy Én-je szüntelenül alakot vált, mert mindig más történik vele. De megint pontosabb, ha úgy fogalmazunk: történni ugyanaz történik, viszont az elbeszélő más alakban vesz részt a történetben: az elbeszélő éni folyton változik. 94. oldal: „Nincs más, csak a történet. Írva van. És az én kárhóztatásomnak oka megíratott volna ilyen módon: ez az Sidóknak ama királya. Megfeszítenek pedig énvelem két latrokat is, egyiket jobb kezem felől, másikat bal kezem felől...” Ebben az elbeszélésben összegyűlik a sokféle Én-alak.

Esterházy Péter, Ünnepi Könyvhét 2007, Budapest, Vörösmarty tér (Szigeti László felvételei)

Együtt vannak a jobb kéz felőliek és a bal kéz felőliek. De ha „nincs más, csak a történet van”, akkor a történetnek nem lehet vége. Hiába jön el a 100. oldal. Háromszor is eljön, mégse. „Nincs vége. Ez a befejezés.” Ezzel végződik a könyvbeli elbeszélés, de jönnek még a jegyzetek. Illetve az elbeszélés a centúriói szavaival végződik („Bizony mondom, ez ember Istennek fia vala.”), majd jön a szerzői közlemény, mindez Szent Márk írása szerint való evangéliumból való. Minden utal egy elbeszéletlen történetre.

A 27. oldalhoz kapcsolódó jegyzetben ez áll: „0, 1, 1, 2, 3, 5; ezek a Fibonacci-számok, de maradjon inkább titok; aki észreveszi, észreveszi, aki nem, nem. És akkor még meg sem kérdeztük, hogy akkor mi van.” A „mi van” mire vonatkozik? Hogy mi van, ha épp ezek a Fibonacci-számok? Vagy ha észrevesszük? Vagy ha nem? De ha majd elolvassuk a jegyzeteket, akkor mindenképp észrevesszük. És esetleg arra gondolunk, hogy máshol is vannak elrejtett dolgok, titkok, leplezett összefüggések. Amelyek a jegyzetekben sem lepleződnek le. Vagy olyanok, amelyeket mi nem akarunk a napvilágon megpillantani. Istent a nagymama nem hallja, miután meghal a fia. Mert ha Isten nem hallgatna el, akkor meg kellene magyaráznia, miért halt meg a nagymama fia, ám arra sincs magyarázat.

Végül is a magyarázat volna maga a történet. Ha elbeszélhető volna. Mert ami magyarázatként minduntalan felkínálkozik, pusztán azért lép elő, hogy megőrizhesse rejtett lényegét. A nyelv tárgyiasít, a szöveg nem. Esterházy szövegei lehámazzák a magyarázatokról a rideg elutasítást, és feloldják a ridegség miatt érzett gátlásosságukat. Elérik, hogy megszülessen bennük a vágy a feltárulkozásra. ■ ■ ■

■ **Láng Zsolt** (Szatmárnémeti, 1958): prózaíró, szerkesztő. 1990-től a *Látó* szépirodalmi folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete a *Kalligramnál: Szerelemváros (és más történetek)* (2013)